

Juryrapport Karel van Manderprijs 2024

Sinds 1958 reikt de Vereniging van Nederlandse Kunsthistorici (VNK) jaarlijks de **Karel van Manderprijs** uit voor een waardevolle wetenschappelijke publicatie van een Nederlandse of in Nederland werkzame kunst- of architectuurhistoricus. Een publicatie die op overtuigende wijze nieuw licht werpt op een deel van de kunstgeschiedenis.

De jurering voor deze prijs vindt sinds enkele jaren plaats op basis van een vooraf opgestelde longlist van publicaties op een afgeperkt deelgebied die de afgelopen vijf jaar zijn verschenen. In 2024 vormt **Beeldende Kunst en Kunstnijverheid 1550 - 1700** de basis voor jurering en prijsuitreiking. De longlist is dit jaar samengesteld door Frédérique Beerse, waarvoor de VNK haar dankbaar is.

De jury van de Karel van Manderprijs kent een jaarlijks wisselende samenstelling. In 2024 bestond de jury uit:

- **Drs. Janneke van Asperen**
Conservator oude kunst bij Museum De Lakenhal in Leiden
- **Dr. Stijn Bussels**
Hoogleraar kunstgeschiedenis, in het bijzonder voor 1800, aan de Universiteit Leiden
- **Dr. Edwin Buijsen**
Hoofd van het Rijkserfgoedlaboratorium bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en winnaar van de Karel van Manderprijs 2019 voor de periode 1550-1700
- **Dr. Alexander Dencher**
Conservator meubelen bij het Rijksmuseum
- **Dr. Nelleke de Vries**
Conservator oude en moderne kunst bij Rijksmuseum Twenthe in Enschede

De jury stond onder voorzitterschap van Annemarie den Dekker, voorzitter van de VNK en directeur van het Rijksmuseum Muiderslot. Secretaris van de jury was Annemieke Hogervorst.

De winnaar van de Karel van Manderprijs krijgt niet alleen een fraaie trofee van kunstenaress Olga Flór maar ook € 2.000. Dit prijzengeld is dit jaar verhoogd en mag naar eigen inzicht worden besteed.

Nominaties en toetsingscriteria

De vakjury heeft uit de 85 publicaties die op de longlist stonden vijf publicaties genomineerd voor de Karel van Manderprijs.

De jury heeft vooral getoetst op (een samenstel van) onderstaande, in willekeurige volgorde genoemde zeven criteria. De publicatie dient bij voorkeur:

1. Vooral de periode 1550 tot 1700 te beslaan;
2. Kunsthistorisch in de kern te zijn: het gaat uit van de kunstenaar, kunstwerken of is kunsttheoretisch. Het is geen historisch werk gebruikmakend van kunst.
3. Een bijzonder, nieuw of verwaarloosd onderwerp te behandelen;
4. Methodologisch bijzonder, grensverleggend of nieuw te zijn;
5. Een kennislacune te vullen;
6. Voorbeeld stellend te zijn, nieuwe onderzoeksmogelijkheden biedend door vorm of inhoud;
7. Niet in het minst: te berusten op nieuw wetenschappelijk onderzoek.

De volgende vijf publicaties werden eerder door de jury genomineerd:

- Beer, Richard de. *Kerkgewaden in de verdrukking: Paramenten in de Republiek als dragers van identiteit, 1580-1650*. Proefschrift Universiteit Utrecht, 2023.
- Eekhout, Marianne. *Memorabilia van de Tachtigjarige Oorlog: de rol van voorwerpen in de oorlogsherinnering, 1566-1750*. Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2020.
- Grootenboer, Hanneke. *The Pensive Image: Art as a Form of Thinking*. Chicago: The University of Chicago Press, 2020.
- Middelkoop, Norbert. *Schutters, gildebroeders, regenten en regentessen. Het Amsterdamse corporatiestuk 1525-1850*, 2019 (eigen uitgave).
- Noorman, Judith. *Art, Honor and Success in the Dutch Republic: The Life and Career of Jacob van Loo*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2020.

De jurybeoordeling

Beer, Richard de. *Kerkgewaden in de verdrukking: Paramenten in de Republiek als dragers van identiteit, 1580-1650*. Proefschrift Universiteit Utrecht, 2023.

In zijn proefschrift onthult Richard de Beer de schitterende wereld van kerkelijke gewaden gemaakt voor de katholieke eredienst in Nederland tussen 1580 en 1650. Na de reformatie werden deze rijk gedecoreerde kledingstukken oftewel paramenten, veelal gemaakt door vrouwelijke ambachtslieden, ‘dragere van identiteit’ voor een gemeenschap die haar geloof

in het geheim moest uitdragen. De Beer schrijft met zijn studie een nieuw hoofdstuk over de materiële cultuur van de katholieke kerk en vult daarmee een aanzienlijke kennislacune op het gebied van zowel de kunst- als kerkgeschiedenis in Nederland.

De jury acht onderzoek naar religieus erfgoed bijzonder waardevol omdat het inzicht verschaft in het wereldbeeld van het verleden. Gebruiksvoorwerpen, zoals kleding en vaatwerk, verdienen dan ook meer aandacht binnen de kunstgeschiedenis omdat zij bij uitstek een zeer grote rol speelden in de godsdienstbeleving, en doorgaans veel kostbaarder waren dan bijvoorbeeld schilderijen. Ook raken de objecten in dit geval aan belangrijke aspecten van identiteit en gender, omdat sprake is van vrouwelijke makers en het vermaken van profane vrouwenkleding tot door mannen gedragen liturgische gewaden. Het proefschrift vormde de basis voor de tentoonstelling *Fashion for God* (14 oktober 2023-21 januari 2024) in het Utrechtse Catharijneconvent, waarmee een onderbelicht onderwerp op zeer succesvolle wijze werd overgebracht naar een breed publiek.

Eekhout, Marianne. *Memorabilia van de Tachtigjarige Oorlog: de rol van voorwerpen in de oorlogsherinnering, 1566-1750*. Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2020.

Met haar studie naar memorabilia van de Tachtigjarige Oorlog zet Marianne Eekhout een onderwerp op de kaart dat voorheen vaak ten oprechte is verwaarloosd. Met verve behandelt ze een grote diversiteit aan voorwerpen die uit deze periode bewaard zijn gebleven, en de rol die deze vervulden in het levend houden van herinneringen en verhalen. Het boek richt zich zowel op toevallige memorabilia als op particuliere, stedelijke en nationale objecten waaronder heiligenbeelden, kogels, medailles, schilderijen en gevelstenen. Eekhout biedt daarmee een verrassend en overzichtelijk inzicht in de (lokale) herinneringscultuur die nog altijd zichtbaar aanwezig is in de Nederlandse publieke ruimte alsook in de oude collecties van musea als het Dordrechts Museum en Museum De Lakenhal in Leiden.

Met haar boek draagt Eekhout volgens de jury bij aan het op een nieuwe wijze beoefenen van de kunstgeschiedenis. Zij zoomt in op kleine momenten en objecten, en neemt daarmee op een grensverleggende manier de materiële cultuur als uitgangspunt. Haar benadering biedt bovendien mogelijkheden voor een inclusieve blik op de geschiedenis. Een memorabilium, iets gedenkwaardigs, kan een steen zijn van een omgevallen muur die iemand op straat vindt, maar ook een schilderij dat is gemaakt in opdracht van een particulier of een stad. Zo raken verhalen over verschillende lagen van de bevolking op een natuurlijke manier met elkaar verweven, en voorziet Eekhout bestaande, vaak zwart-witte verhalen en herinneringen aan de oorlog van nuance en kleur.

Grootenboer, Hanneke. *The Pensive Image: Art as a Form of Thinking*. Chicago: The University of Chicago Press, 2020.

In haar boek *The Pensive Image. Art as a Form of Thinking* biedt Hanneke Grootenboer een vernieuwende kijk op de schilderkunst door haar te presenteren als een vorm van denken, waarmee ze een cruciale aanvulling biedt op de nog steeds dominante overtuiging dat schilderijen alleen onderwerp van filosofisch denken zouden zijn. Ze stelt dat schilderkunst complexe gedachten kan overbrengen zonder het gebruik van taal in de strikte zin van het woord. Deze complexiteit ligt voor haar in eerste instantie in het tot uitdrukking brengen van

het impliciete en onuitsprekelijke. Door onder andere Romeyn de Hooghe en Adriaen Coorte in haar betoog een belangrijke rol te geven kadert Grootenboer de kunst van de Nederlandse Republiek in de bredere context van het vroegmoderne Europa en koppelt ze hun werk aan de theorieën van denkers als Martin Heidegger, Roland Barthes en Walter Benjamin.

De jury vindt dat het boek door de unieke combinatie van kunst, filosofie en theorie een vernieuwende bijdrage levert aan zowel de kunsthistorische als de filosofische literatuur. Daarenboven daagt Grootenboer met het door haar ontwikkelde concept van de *pensive image* uit om blijvend op zoek te gaan naar hoe kunst en filosofie op complexe en vaak verrassende manier met elkaar verweven kunnen raken.

Middelkoop, Norbert. *Schutters, gildebroeders, regenten en regentessen. Het Amsterdamse corporatiestuk 1525-1850*, 2019 (eigen uitgave).

In zijn publicatie en academische proefschrift dat bestaat uit drie delen, bestudeert Norbert Middelkoop het institutionele groepsportret uit Amsterdam. Ruim honderd jaar na het baanbrekende *Das holländische Gruppenporträt* (1902) door Alois Riegl (1858-1905), waarin voor het eerst de compositorische en visuele kwaliteiten van het Hollands corporatiestuk werden bestudeerd, richt Middelkoop zich op de ontwikkelingen in Amsterdam, van het vroegste portret in 1525 tot ver in de negentiende eeuw. Een belangrijk deel van het onderzoek is bovendien gewijd aan de relatie tussen de schilderijen en de ruimten waarvoor zij zijn gemaakt. De gebouwen waar zij waren gehuisvest komen daarbij uitgebreid aan bod.

Het resultaat is een reconstructie waarin de Amsterdamse corporatiestukken zijn teruggebracht naar hun pre-museale context, de personen op de portretten een identiteit hebben gekregen en de betekenis van de groepsportretten voor opdrachtgevers en opvolgers inzichtelijk is gemaakt. De wens om een solide basis voor vervolgonderzoek te verschaffen, die Middelkoop in zijn proefschrift uitspreekt, is volgens de jury dan ook meer dan uitgekomen. Middelkoops indrukwekkende onderzoek kan als nieuw standaardwerk worden beschouwd, waarbij zijn reconstructiemethodes tot voorbeeld zouden moeten dienen voor toekomstig onderzoek.

Noorman, Judith. *Art, Honor and Success in the Dutch Republic: The Life and Career of Jacob van Loo*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2020.

Het getuigt van durf dat Judith Noorman nog geen tien jaar na het verschijnen van de vorige monografie over Jacob van Loo (Mandrella 2011) een studie aan hem heeft gewijd. Haar boek biedt een verrassende kijk op de kunstenaar, waarbij het bestaande beeld wordt verrijkt met tal van nieuwe inzichten. Vanuit interdisciplinair perspectief behandelt de auteur leven en werk van Van Loo als onlosmakelijk met elkaar verbonden. Op basis van een diepgaande analyse van reeds bekend én nieuw ontdekt bronnenmateriaal reconstrueert zij de intrigerende persoonlijkheid van deze kunstenaar, die de sleutel vormt tot zijn artistieke en economische succes. Van Loo treedt naar voren als een gentleman-schilder met een sociaal en aimabel karakter, gekoppeld aan een scherpe handelsgeest. Deze combinatie stelde hem in staat om uitstekende relaties te onderhouden met verschillende groepen van klanten, zoals Noorman overtuigend aantoont op basis van uitgebreid netwerkonderzoek. Zijn zorgvuldig opgebouwde reputatie als man van eer bleef intact ook nadat hij was

veroordeeld voor doodslag en het land moest ontvluchten. In zijn nieuwe woonplaats Parijs bleven zijn oude klanten hem trouw, waardoor hij zijn carrière een succesvol vervolg kon geven.

Het boek van Noorman roept een rijk geschakeerd beeld op van een complexe kunstenaarspersoonlijkheid, die niet los gezien kan worden van de sociale en culturele omgeving waarin hij leefde. Door het verbinden van kunst, sociale status en economisch succes (*Art, Honor & Success*) vormt haar toegankelijk geschreven studie volgens de jury een lichtend voorbeeld van het monografische onderzoek nieuwe stijl.

De winnaar van de Karel van Manderprijs 2024

De jury had een dankbare taak, omdat zij zoveel belangrijke boeken mocht lezen en beoordelen. Daarbij viel het op dat bij een flink aantal publicaties van de longlist in het voorwoord wordt benoemd dat ze zijn ontstaan tijdens de coronapandemie. Dat geeft extra bewondering voor het verzetten werk.

Op een bepaalde manier is deze longlist ook een ode aan al die medewerkers van archieven, bibliotheken en musea die in de coronatijd zijn doorgegaan. Deze mensen, die doorgaans buiten de spotlight opereren, hebben de onderzoekers onder moeilijke omstandigheden en vaak op afstand op geweldige wijze bijgestaan. Terecht dat veel auteurs hen dan ook lof toezwaaien. De jury sluit zich daarbij graag aan.

De jury mag slechts één winnaar aanwijzen en heeft dat ook gedaan. Aan die beslissing ging een uitgebreide discussie vooraf. Alle vijf publicaties van de shortlist voldeden aan het mederendeel van de zeven criteria en zijn van belang en voorbeeldstellend voor het hedendaagse kunsthistorische werkveld. Door een zorgvuldige afweging van inhoudelijke argumenten kreeg één publicatie uiteindelijk de voorkeur. De jury heeft buitengewone waardering voor een auteur die onderzoek deed naar objecten waarvoor doorgaans weinig aandacht is. Hierdoor werd niet alleen een grote kennislacune gedicht, maar werd ook op bijzondere wijze aangetoond dat deze kunstobjecten een verrassend antwoord geven op hedendaagse onderzoeksvragen zoals die naar de rol van de vrouw als maker.

De winnaar van de Karel van Manderprijs 2024 is daarom **Richard de Beer** voor zijn proefschrift **Kerkgewaden in de verdrukking: Paramenten in de Republiek als dragers van identiteit, 1580-1650.**

De toekenning van deze Karel van Manderprijs vormt voor de jury ook een aanleiding om het volgende onder de aandacht brengen. Zij wil zowel het belang benadrukken van het op academisch niveau doen van onderzoek in Nederlandse collecties alsook aandacht vragen voor de potentie die een vruchtbare samenwerking tussen musea en universiteiten kan hebben. De jury merkt dat voor een dergelijk diepgaand onderzoek conservatoren vaak weinig tot geen tijd krijgen, terwijl academici steeds vaker minder waarde lijken te hechten aan de materialiteit van kunstwerken. En dat is jammer omdat de uitkomsten van zo'n diepgaand collectieonderzoek of universitaire samenwerking veel kan opleveren. Niet alleen

voor mede-kunsthistorici maar ook voor het brede publiek door de vertaling naar bijvoorbeeld een verrassende tentoonstelling.

25 oktober 2024

Annemarie den Dekker

Voorzitter jury Karel van Manderprijs 2024